

Rasmus Brun Pedersen

## Fra aktiv internationalisme til international aktivisme: Udvikling og tendenser i dansk udenrigspolitisk aktivisme

Dansk udenrigspolitik er under forandring. Aktivismen har gradvist fortrængt tilpasning, og Danmark deltager nu langt mere aktivt og selvstændigt i den internationale politik end tidligere. Hvordan kan denne udvikling forklares, og hvad er det konkrete nye indhold i aktivismen? Svaret synes at ligge i en gradvis udvikling fra en balancerende til en mere selvstændig sikkerhedspolitisk aktivistisk profil. Værdipolitikken er en central pointe i den nye aktivisme, men argumentet her er, at den egentlige nyskabelse ligger i ambitionen om en transformation af den danske position i det internationale system. Forklaringen kan findes i indtoget af et liberalt værdiparadigme i udenrigspolitikken, som særligt kan henføres til partiet Venstres periodevis dominerende position i dansk politik og i dets udenrigs- og indenrigspolitiske transformation.

Småstaternes position i det internationale system har været under forandring siden afslutningen af den kolde krig. Fra i 1990'erne at have været forankret i en multilateral orden har de seneste års amerikanske enegang sat småstaterne under pres. Siden 2001 har dette været accelereret af Bush-administrationens krav til staterne om at vælge side i krigen mod terror. Det traditionelle argument er, at stigende amerikansk unilateralisme er med til at svække småstaterne. Årsagen er, at amerikansk enegang antages at reducere disses internationale handlerum gennem en reduktion af de multilaterale platformes relevans som operatør for småstaternes internationale ambitioner. Den amerikanske linje har dog også vist sig at rumme en række nye muligheder for småstaterne. Flere småstater har set en aktiv alliancestrategi i forhold til USA som løftestang til at forfølge egne interesser uden om de traditionelle alliancemedlemskaber. Fogh Rasmussen-regeringerne har ligefrem udtrykt ambitioner om at udnytte dette momentum offensivt til at transformere Danmarks position fra "småstat" til "mellemsat" i det internationale system og derved udvide sit internationale handlerum (Udenrigsministeriet, 2003a; Fogh Rasmussen, 2003a, 2003b, 2006).

Sådanne ambitioner markerer et nybrud i den danske udenrigspolitiske tradition. Dette gælder selvsagt i forhold til dens traditionelle udgangspunkt, men også i forhold til den nye aktivismepraksis, som har gjort sit indtog i dansk

udenrigspolitik fra slutningen af 1980'erne og frem. Mens den danske neutralitetstradition har været velbeskrevet i teoretisk og empirisk dansk udenrigspolitisk litteratur (fx Karup Pedersen, 1970; Holbraad, 1991; Due og Pedersen, 1995; Bjørn og Due-Nielsen, 2003), har der været rettet mindre analytisk fokus på udviklingsmønstrene i den danske udenrigspolitiske aktivisme efter 1989.

Analysen af mønstrene i nyere dansk udenrigspolitik viser, at multilateralisme og international normefterlevelse har været de styrende principper for den danske udenrigspolitik (Holm, 1997). Ræsonnementer i dele af litteraturen har endvidere peget på, at udviklingen siden 2001 markerer et skridt tilbage for dansk udenrigspolitisk aktivisme (Holm, 2002; Knudsen, 2004). Alliancevalget med USA ses som udtryk for et brud med dansk udenrigspolitisk aktivisme, som alvorligt har undermineret principperne bag den danske udenrigspolitiske strategi, som netop har satset på at nyttiggøre de multilaterale platformes internationale relevans.

Argumentet er her, at Fogh Rasmussen-regeringernes udenrigspolitik lå i forlængelse af den aktivismepraksis, vi så udfolde sig igennem 1990'erne. Logikken er, at dansk aktivisme har udviklet sig igennem en række faser. De to første faser var tæt relaterede og udviklede sig fra slut-1980'erne og frem til 2001. Udgangspunktet for disse to første faser var en aktivistisk udenrigspolitik udfoldet inden for multilaterale rammer, hvor hovedsigtet var at bevare en form for balance og *status quo* i forhold til hovedaktørerne i det danske nærområde og i Europa. Det strategiske koncept bag disse to faser af aktivismen betegnes ofte som henholdsvis "aktiv internationalisme" og "engageret internationalisme" (Udenrigskommissionen, 1990; Udenrigsministeriet, 1994). Siden 2001 har vi set en ny variant af aktivismen udfolde sig, som i højere grad har været drevet af ønsket om bilaterale alliancefællesskaber, hvorigennem man har søgt at markere et mere selvstændigt offensivt udgangspunkt for dansk udenrigspolitik (jf. Rynning, 2003, 2006). Den udenrigspolitiske strategi har officielt været sammenfattet i begrebet "international aktivisme", som i modsætning til de foregående koncepter i mindre grad har lagt vægt på udfoldelsen af aktivisme gennem multilaterale rammer, men snarere vægtet en mere selvstændig eller bilateral alliancedrevet aktivisme (Udenrigsministeriet, 2003a).

Udviklingen efter 2001 markerer således et skifte, men logikken er, at dette skifte nok ligger inden for aktivismetraditionen, men på en række områder markant udvider rækkevidden af de danske udenrigspolitiske ambitioner. Dansk udenrigspolitisk aktivisme har derved i perioden fra 1989 udviklet sig fra en multilateralistisk balancerende strategi til en mere offensiv udenrigspolitisk praksis, som i sin kerne har forbundet sikkerhedspolitiske ambitioner med en offensiv liberal værdipolitisk forankring.

Artiklen argumenterer for, at den primære drivkraft bag aktivismen og dynamikkerne heri kan findes i en række nationale politiske og ideologiske forhold.<sup>1</sup> På linje med Petersen peger artiklen her på betydningen af partiet Venstres indenrigs- og udenrigspolitiske transformation og dets ledes periodevist dominerende position i udformningen af dansk udenrigspolitik (Petersen, 2009a). Mens partiets indenrigspolitiske transformation kan relateres til Fogh Rasmussens overtagelse af partiledelsen i 1998, stikker den udenrigspolitiske transformation dybere og har rødder tilbage til begyndelsen af 1980'erne og de erfaringer, partiet gjorde sig i bestræbelserne på at forfølge en aktiv udenrigs- og markedspolitik efter regeringsoverdragelsen i efteråret 1982 (Petersen, 2006a). Det mere nutidige perspektiv peger på en stigende grad af ideologisering af udenrigspolitikken, hvor aktivismen har været tænkt ind i den borgerlig-liberale regerings værdi- og kulturkamppolitiske projekt (Mortensen, 2008; Petersen, 2009a).

En del af spændingerne i litteraturens analyser skyldes det forhold, at "udenrigspolitisk aktivisme" langt fra har været behandlet som et entydigt analytisk begreb. I det følgende præsenteres en række aspekter af aktivismebegrebet, som danner udgangspunkt for en analyse af udviklingen og drivkraften i dansk udenrigspolitisk aktivisme fra 1989 til 2007.

## Udenrigspolitisk aktivisme

Danmarks småstatsstatus har ført til, at man i analyser af den danske udenrigspolitik ofte sonderer mellem udviklingen af en neutralistisk og en aktivistisk udenrigspolitik. Mens neutralismebegrebet har været relativt velbeskrevet og teoretiseret i analyser af dansk udenrigspolitik (fx Holbraad, 1991; Branner, 2000a, 2000b), har der hersket mindre konsensus om, hvad aktivismebegrebet dækker over. Grundlæggende kan det empirisk og begrebsmæssigt være vanskeligt at vurdere, om en stats udenrigspolitik kan siges at "være aktiv" eller ej, samt hvorvidt en stats udenrigspolitik kan siges at blive *mere* eller *mindre* aktiv sammenlignet med noget andet.

Vurderingen af ovennævnte spørgsmål knytter sig til en række *relative* og *absolutte* kriterier for, hvorvidt en stat kan siges at være "mere" eller "mindre" aktiv. Relative kriterier knytter sig således til komparative analyser, som sammenligner udviklingen i kapabiliteter, målsætninger, strategier mv. fx over tid eller på tværs af lande. Absolutte kriterier henviser til, at der kan antages at eksistere visse karakteristika, som knytter sig til det at føre en "aktiv udenrigspolitik". Disse kan foruden et øget antal af udenrigspolitiske aktiviteter også relatere til *typen* og *karakteren* af disse aktiviteter, som kan være af betydning for at bedømme en stats aktivisme (jf. Engstrøm, 1982). Heurlin (1993) og Ras-

mussen (2005) har således hæftet sig ved en stigende grad af militarisering af den danske udenrigspolitik som et centralt kendetegn, mens Petersen (2006a) og Rynning (2003, 2006) har peget på en gradvis revidering af målsætningen for dansk udenrigspolitik som definerende for den danske udenrigspolitiske aktivisme. Knudsen (2004) og Holm (2002) har omvendt defineret aktivismen ud fra en række kriterier, som mere minder om absolutte kriterier, nemlig ved at aktiv udenrigspolitik har været defineret ved international normefterlevelse og -opretholdelse.

I forhold til artiklens sigte vægtes her et andet aspekt af aktivismen, som knytter sig til spørgsmålet om, hvorvidt Danmarks udenrigspolitik kan siges at "*blive aktiv*" eller "*blive aktiveret*". Iværksættelsen af egne udenrigspolitiske initiativer kan ligeledes betragtes som et centralt aspekt af en stats aktivisme. I tillæg hertil kan en stats udenrigspolitiske initiativer siges at være enten forandrings- eller tilpasningsindrettet. At *blive aktiv* relaterer sig til, hvorvidt Danmark på eget initiativ vælger at blive aktiv og øge, eller ændre, indholdet i sin udenrigspolitik. I modsætning hertil knytter *aktivering* sig til, hvorvidt en stat bliver aktiveret internationalt gennem sine multilaterale forpligtelser, og at stater ændrer eller øger sine aktiviteter som følge heraf.

I en række analyser af dansk udenrigspolitik kædes en traditionsbrydende dansk aktivistisk udenrigspolitik sammen med den kolde krigs ophør (jf. Heurlin, 1993; Holm, 1997; 2002; Jakobsen, 2000; Petersen, 2006a). Litteraturen har ofte peget på fraværet af territorielle trusler og ophævelsen af den bipolære struktur som afgørende rammebetingelser for den danske udenrigspolitik. Dette hang sammen med, at den unipolære struktur i første omgang kom til udtryk gennem en prioritering af de multilaterale platforme, hvor USA *qua* sin position kunne fungere som ankarnation, hvorved de internationale organisationer blev tilføjet en ny dynamik og relevans i det internationale system. Danmark blev i den sammenhæng i høj grad aktiveret udenrigspolitisk af de nye impulser, som de multilaterale rammer fik via USA's stigende interesse i at puste liv i disse efter den kolde krigs afslutning.

Især har Nikolaj Petersen empirisk udbygget analysen af dansk aktivismes opståen og dens årsager. Petersen har peget på et aktivistisk skifte i den danske udenrigspolitik, som knytter sig til afslutningen af den kolde krig. Selve årsagen til dette skifte kan dog tidsfæstes tidligere. Argumentet er, at kimen til skiftet kan findes i en række nationale politiske forhold. Særligt peger han på betydningen af partiet Venstres ledes periodevist dominerende position i udenrigspolitikken samt ønsket om et opgør med den dominerende socialdemokratisk-radikale position i udenrigspolitikken igennem 1980'erne som driv-



kraften bag formuleringen af en aktivistisk udenrigspolitik (Petersen, 2006b, 2006c, 2009a).

Andre har søgt at datere indtoget af den aktivistiske udenrigspolitik tidligere (jf. Branner, 2006). Fx er det danske NATO-medlemskab i 1949 tolket som et udtryk for et aktivistisk nybrud. Villaume har peget på, at den danske udenrigspolitik var præget af en højere grad af aktivisme under den kolde krig end efter, fx i forhold til 1960'ernes østpolitik (Villaume, 1995), ligesom der har været fremført argumenter om, at den danske fodnotepolitik i 1980'erne kunne ses som udtryk for egentlig aktivisme. Der synes at eksistere en vis konsensus om, at perioden efter 1949 kan ses som et udtryk for en vis grad af kontinuitet i den traditionelle danske neutralitetstradition, hvor man søgte at fastholde hovedlinjerne i en ikke-involverende politik (jf. Olesen og Villaume, 2006; Villaume, 2008; Holbraad, 1991).

En helt tredje tolkning har søgt at skubbe oprindelsestidspunktet for den aktivistiske politik frem til nutiden ved at pege på et grundlæggende nyt mønster efter 2001. Denne tolkning peger på, at Danmark grundlæggende har ændret sin internationale rolle efter 2001. Fra at have påtaget sig en form for balancerende international mæglerrolle under den kolde krig og op gennem 1990'erne har Danmark nu udviklet sig til en decideret "strategisk aktør", der direkte deltager i kampe mod eksternt definerede modstandere, som opfattes at true Danmark direkte (Rynning, 2003, 2006). Argumentet er, at aktiveringen af dansk udenrigspolitik gennem 1990'erne nok var ny, men ikke fundamentalt brød med hovedlinjerne i den neutralistiske danske udenrigspolitik, som sigtede på balancering og international mediering.

Her peges der på, at perioden efter 1989 *kan* betragtes som en egentlig traditionsbrydende periode i den danske udenrigspolitik, hvor formuleringen af principperne for en dansk variant af aktivisme slog igennem, og hvor man brød med en række af de neutralistiske elementer, som hidtil havde præget dansk udenrigspolitik. Denne udvikling ses dog her som et udtryk for *en aktivering* af den danske udenrigspolitik, hvor den internationale udvikling stillede visse krav om at transformere den neutralistiske position ind i mere aktivistiske baner. Dette skyldes, at dynamikkerne i disse multilaterale fora nødvendiggjorde en aktivering af den danske udenrigspolitik, som i sin kerne var møntet på at opretholde en vis balance og *status quo* i forhold til den europæiske magtbalance gennem deltagelsen i en vidtforgrenet multilateral sikkerhedsarkitektur. Udviklingen efter 2001 betegner i denne tolkning et brud i den forstand, da ambitionen for dansk udenrigspolitik gik fra at være i stand til at kunne lade sig *aktivere* gennem de internationale sikkerhedsorganisationer i 1990'erne til ambitionen om selv at "blive *aktiv*" gennem selvstændige alliancevalg efter 2001.

Ændringerne i de eksterne omgivelser stillede nok nye krav til småstaterne i systemet efter 2001, men den danske krigsdeltagelse efter 2001 viste, at staterne *havde* valgmuligheder mellem at blive aktive gennem en snæver amerikansk alliance og ikke blot lade sig aktivere gennem de multilaterale platforme, hvad det forskelligartede reaktionsmønster blandt småstaterne og de skandinaviske stater netop vidner om (Mouritzen, 2006a). I forhold til en forklaring af skiftet i *aktivismestrategien* lægger artiklen sig på linje med Petersens vurdering af betydningen af de indenrigspolitiske faktorer og partiet Venstres rolle i denne transformation. Specifikt peger analysen her metodisk på, at de eksterne betingelser nok kan ses som en *nødvendig* forklaring på skiftet fra neutralisme til aktivisme, men at disse forhold ikke kan betragtes som en *tilstrækkelig* forklaring på det danske skifte, da variationen i småstaternes aktivismestrategier efter murens fald netop vidner om, at andre faktorer kan have været bestemmende for den konkrete politikudformning.

## Udvikling og tendenser i dansk udenrigspolitisk aktivisme

### *Aktiv internationalisme*

Selvom man så anløb til "aktivisme" i den danske udenrigs- og europapolitik igennem 1980'erne, blokerede den socialdemokratiske modstand og den parlamentariske situation på en række områder frem til 1988 afgørende for ændringer i den danske involvering i de internationale alliancefællesskaber, som Danmark var medlem af. Hvor der i en periode i 1970'erne havde hersket relativ konsensus om hovedlinjerne for udenrigspolitikken mellem de borgerlige partier, Socialdemokratiet og de radikale, opstod der i perioden 1979-1982 uoverensstemmelser om målsætningerne for den danske udenrigspolitik (Christmas Møller 1983; Mariager, 2005). Dette førte til et brud med den brede enighed mellem de politiske fløje på det udenrigspolitiske område. Bruddet mellem de udenrigspolitiske koalitionspartier Venstre og det Konservative Folkeparti og Socialdemokratiet og Det Radikale Venstre tog for alvor til med de borgerlige partiers overtagelse af regeringsmagten i 1982. Uenigheden opstod primært som følge af regeringens bestræbelser på en dybere og mere forpligtende dansk involvering i EF-samarbejdet samt i forhold til spørgsmålet om hensynet til det danske NATO-medlemskab over for pacifistiske bestræbelser på at sikre europæisk nedrustning (Petersen, 2006a).

De markedspolitiske dagsordener af 1983 og 1984, den danske deltagelse i den såkaldte Doodge-kommission samt forhandlingsprocessen op til vedtagelsen af Fælles Akten i 1986 viste, at Socialdemokratiet på en række områder afgørende blokerede for yderligere dansk involvering i det europæiske samarbejde (Folketingets forhandlinger 1982/83, spalte 1873ff; Folketingets forhandlinger

1983/84, spalte 7160ff; Pedersen, 2009). Denne blokerende rolle på det markedspolitiske område gjaldt frem til 1986 (Haahr, 1993). Udenrigs- og sikkerhedspolitikken i 1980'erne var netop ikke aktivistisk ved at den ikke satsede på at aktivgøre dansk udenrigspolitik gennem de danske alliancemedlemsskaber og i stedet søgte at modvirke de danske muligheder herfor.

Vedtagelsen af de i alt 28 sikkerhedspolitiske dagsordener i perioden var ligeledes målrettet mod at problematisere den multilaterale danske indsats i sine alliancefællesskaber. Konflikten mellem regeringslinjen og den mere neutralistiske-socialdemokratiske linje førte til den såkaldte fodnoteperiode, hvor et parlamentarisk flertal uden om Schlüter-regeringerne vedtog en række udenrigspolitiske dagsordener vendt mod NATOs dobbeltbeslutning. Dette førte til, at den danske regering mod dens egne ønsker måtte acceptere og forsvare en række undtagelser for NATO-samarbejdet (DIIS, 2005).<sup>2</sup>

Folketingsvalget den 10. maj 1988 løste op på den parlamentariske situation, da Det Radikale Venstre indtrådte i den konservativt ledede regering. Manøveren løste den prekære situation på det udenrigspolitiske område gennem formuleringen af et "forståelsesbrev", som sikrede et flertal bag den nye regerings udenrigspolitik. Forståelsen betød endvidere, at de 28 dagsordener, som det alternative flertal havde vedtaget fra 1982 til 1988, var blevet gjort "uaktuelle" af den politiske udvikling. Derved var der ændret afgørende i de parlamentariske forudsætninger for at gennemføre en ændring af den danske udenrigspolitik. For Danmarks vedkommende betød afslutningen på den kolde krig samtidig en periode med hidtil uhørt territorial sikkerhed, da de eksterne rammer afgørende ændrede sig med de kommunistiske regimers fald.

Overvejelserne i det danske udenrigsministerium var, at man skulle søge at udnytte dette momentum offensivt gennem formuleringen af en ny samlende vision for dansk udenrigspolitik. Det langsigtede element i denne strategi var at satse på en europæisk og international orden langs liberale værdier og principper samlet under overskriften "aktiv internationalisme" (Udenrigskommissionen, 1990). Den indeholdt også et realpolitisk element, som satsede på at indbinde Tyskland i en ny europæisk sikkerhedspolitisk struktur gennem EF og det senere EU, hvilket blev accelereret af ambitionerne om at etablere en økonomisk monetær union, der skulle sikre realiseringen af et velfungerende indre marked. Udenrigsministeren pegede på, at den ændrede udenrigspolitiske udvikling nødvendiggjorde et mere aktivt udenrigspolitisk apparat til at varetage og fremme danske interesser i multilaterale rammer, ligesom man måtte udnytte og styrke den europæiske regionaliseringstendens. En anden central pointe var nødvendigheden af at bevare og styrke det atlantiske engagement i det danske nærområde. En række af disse overvejelser blev synlige, da Folke-

tinget den 12. november 1992 afholdt sin første principielle debat om den danske udenrigspolitik efter den kolde krigs afslutning (Folketingets forhandlinger 1992/93, spalte 1535ff).

Debatten vidnede om bred politisk enighed om behovet for, at transformationen af det internationale system betød, at der var opstået et større handle- rum for dansk udenrigspolitik. Der var ligeledes bred enighed om, at Danmark skulle arbejde for, at hensynet til internationale normer og liberale værdier skulle dominere over mere traditionelle ræsonnementer i dette tomrum. Regeringen pegede på, at dette indebar et behov for et nyt syn på begreber som ”ikke-indblanding i indre anliggender” og oprettelsen af national suverænit- et. Disse principper måtte underlægges hensynet til internationale normer og værdier, hvilket skulle styrke FN’s muligheder for at opfylde rammen om et globalt sikkerhedssystem (Folketingets forhandlinger 1992/93, spalte 1535ff). I Europa lå hovedopgaven i at lede den østeuropæiske nationalisme ind i civi- liserede baner via et gensidigt forpligtende og bredt samarbejde inden for et multilateralt sikkerhedsnetværk, der skulle gøres endnu mere fintmasket i takt med (re)konstruktionen af den europæiske sikkerhedsarkitektur.

Debatten endte med vedtagelsen af en folketingsdagsorden, der pålagde re- geringen at udarbejde en redegørelse for de danske udenrigspolitiske priori- teringer. Konklusionerne vidnede om, at en række af de liberale principper og multilaterale idéer, som de borgerlige regeringer havde prioriteret gennem 1980’erne, havde vundet indtog i, hvad der kan betegnes som formuleringen af en egentlig aktivistisk vision for den danske udenrigspolitik. Sigtet var, at dansk udenrigspolitik i stigende grad skulle indrettes på at kunne lade sig ak- tivere gennem de multilaterale platforme, der skulle tjene som operatør for den danske udenrigspolitik (Udenrigskommissionen, 1990; Folketingets forhand- linge 1992/93, spalte 1535ff).

Hjørnestenene i den aktive internationalisme var prioriteringen af en mere aktiv profil i det danske nærområde, kombineret med en ”aktiveret” udenrigs- politik i multilaterale rammer. Disse prioriteringer gav sig konkret udtryk i den danske beslutning om at deltage med korvetten Olfert Fischer i den maritime blokade af Irak (Petersen, 2006a). I forhold til det multilaterale spor forstærke- des regeringens ønske om en mere aktiv dansk tilknytning til EF-samarbejdet i optakten til forhandlingerne om Maastricht-traktaten, hvor man fra regerin- gens side ønskede at placere Danmark i den europæiske mainstream.

Der var også elementer af dansk udenrigspolitik, der ikke pegede i retning af en ambition om at lade sig aktivere, men snarere kunne ses som en ambition om at føre en selvstændig udenrigspolitik. Den danske støtte til Baltikum og de tre landes selvstændighed samt efterfølgende demokratisering og integrering

i en vestlig sikkerhedspolitisk udvikling kan således betragtes som et udtryk for en ny dansk aktivisme. En linje, som ifølge flere iagttagere primært kan knyttes til daværende udenrigsminister Uffe Ellemann-Jensens personlige engagement.

### *Engageret internationalisme*

Den nye socialdemokratiske regering præsenterede i 1993 redegørelsen ”Principper og perspektiver i dansk udenrigspolitik” for det danske Folketing. Redegørelsen blev ledsaget af en længere rapport om *Dansk udenrigspolitik på vej mod 2000* (Udenrigsministeriet, 1994). De to dokumenter lå indholdsmæssigt i tydelig forlængelse af den tidligere regerings politik. Udspillet betonedede i højere grad end tidligere de mere ideelle sider af udenrigspolitikken med en vis tilbagekobling til traditionel socialdemokratisk-radikal politik (Petersen, 2006a). Rapporterne udtrykte en stærk bekendelse til liberale værdier og til at opprioritere den multilaterale indsats som styrende ramme for dansk udenrigspolitik gennem 1990’erne. Den socialdemokratiske ledede regering overtog i bred forstand den tidligere regerings udenrigspolitiske program og visioner og indarbejdede de liberale principper heri i deres eget program. Mens aktivismen idémæssigt blev udklækket af den daværende borgerligt liberale regering, kom de efterfølgende socialdemokratiske regeringer til at implementere strategien igennem de dramatiske 1990’ere.

I 1990’erne fulgte beslutninger om deltagelse i FN’s fredsbevarende operationer i Eks-jugoslavien. I 1992 var danske tropper med til at sikre den humanitære bistand til befolkningen. I 1993 deltog Danmark i den internationale blokade mod Serbien samt i de militære operationer i Kroatien. I 1995 blev danske styrker sendt til Bosnien under NATO-kommando, ligesom der blev sendt danske styrker for at sikre Dayton-fredsftalen. Regeringen sendte endvidere 200 mand til Albanien som en del af en NATO-ledet styrke. Ligeledes accepterede Nyrup Rasmussen-regeringen, at danske fly kunne deltage i luftangrebet på Irak i 1998 (Desert Shield), en operation, der dog ikke blev gennemført. Yderligere deltog Danmark i 1999 i luftkrigen i Kosovo mod Serbien for at sikre civilbefolkningen imod overgreb fra de serbiske styrker. Sidstnævnte operation, som man tilsluttede sig uden et foreliggende FN-mandat, var begrundet i hensynet til civilbefolkningen, dvs. rene liberale principper, som brød med suverænitetshensynet. Den aktive udenrigspolitik var stadig målsætningen, og ledetråden blev en ”engageret internationalisme” i en multilateral kontekst (Udenrigsministeriet, 1996). Nyrup Rasmussen-regeringerne fortsatte og udvidede endvidere strategien over for Baltikum og arbejdede i perioden aktivt på at fremme de baltiske landes fortsatte integration i den vestlige sikkerhedsarkitektur.

Aktivismen slog ligeledes for alvor igennem i dansk udenrigspolitik gennem 1990'erne, hvor den udviklede sig i en aktiv – eller engageret – multilateralistisk version, baseret på en international retsorden og liberale værdiprinsipper. Værdiforankringen af udenrigspolitikken bevægede sig endvidere gennem perioden, hvor liberale idealer om at sætte individer over for suverænitetshensyn blev mere fremtrædende, hvilket deltagelsen i den NATO-ledede operation i Kosovo i 1999 kunne ses som et udtryk for. Samlet set blev udviklingen gennem 1990'erne en af de mest aktive i dansk udenrigspolitisk historie med deltagelsen i en bred vifte af internationale operationer. Den danske deltagelse heri fandt naturligt sted i regi af de respektive internationale organisationer, der fungerede som internationale operatører i denne periode.

Pointen er her, at dette selvsagt medførte en udvikling i aktivismen både af absolut og relativ karakter grundet de store omlægninger i udenrigs-, sikkerheds- og forsvarspolitikken, som Danmark gennemgik i denne periode, men at årsagen til denne internationale involvering skete gennem en aktivering af den danske udenrigspolitik *qua* sine multilaterale alliancemedlemskaber og -forpligtelser.

### *International aktivisme*

Daværende statsminister Poul Nyrup Rasmussen udtalte ved Folketingets åbning den 1. oktober 2001, at angrebet på USA 11. september 2001 ikke kun var et angreb på USA, men også et angreb på de vestlige værdier og en række af de principper, der er indeholdt i vores demokratiforståelse (Folketingets 1. samling 2000-01 R 1, Behandling 1, 2. oktober 2001, Tale 1). Denne pointe blev igen understreget, da han ved udskrivelsen af folketingsvalget en måned senere pegede på, at Danmark ”delte skæbne med USA”, og ved, at man ønskede at stå ”skulder ved skulder” i krigen mod terrorismen (Statsministeriet, 2001). Det var i denne ånd, at Danmark tiltrådte NATOs beslutning om at klassificere angrebet efter artikel 5 i NATO-pagten, hvilket betød, at angrebet blev opfattet som et direkte angreb på alliancens medlemslande (Rynning, 2006: 36). Reaktionen fra Socialdemokratiet i perioden er interessant ved, at man som udgangspunkt så den danske reaktion indtænkt i et multilateralt svar enten i NATO- eller FN-regi, sådan som praksis havde været gennem 1990'erne. Angrebet fik den overordnede konsekvens, at USA anlagde en mere selvstændig international profil ved at insistere på et amerikansk svar uden om de traditionelle sikkerhedsfællesskaber. Dette lagde pres på småstaternes traditionelle multilaterale strategier, som blev accelereret af det stigende amerikanske forventning om at ”tage stilling” i den foranstående kamp mod terrorisme og såkaldte slyngelstater. Disse dynamikker lagde et pres på staterne i

det internationale samfund om at fastholde deres multilaterale forankring eller bevæge sig ind i en mere snæver – bilateralt lignende – koalition med USA. Spørgsmålet var, om man skulle balancere med eller imod USA som den dominerende supermagt (Schweller, 1994). Udviklingen i responsen på den nye situation har vist forskelligartede reaktionsmønstre blandt småstaterne i det internationale system (Mouritzen, 2006a).

Regeringsskiftet ved valget i november 2001 betød, at Venstre for første gang blev landets største parti, samt at der for første gang i 70 år var et flertal i udenrigspolitikken til højre for Det Radikale Venstre og Socialdemokratiet. Den parlamentariske situation ændrede dynamikken på det udenrigspolitiske område. Den nye regering markerede tidligt, at man ønskede at prioritere en amerikansk linje i sikkerhedspolitikken og den foranstående kamp mod den internationale terrorisme. En af de første opgaver for den nye regering blev at formulere og overveje et dansk bidrag til den kommende invasion i Afghanistan. Spørgsmålet var, om man skulle forpligte sig direkte militært i kampagnen i Afghanistan under amerikansk ledelse, eller om man skulle satse på en mere traditionel rolle som fredsbevarende aktør i en multilateral FN-koordineret indsats efter krigens afslutning.

Den nye danske udenrigsminister, Per Stig Møller, bad den 13. december 2001 om Folketingets samtykke til dansk deltagelse i en operation, som direkte krigsførende magt under amerikansk ledelse. De danske bidrag var knyttet til FN's resolution 1368, og set i forhold til den danske kapacitet var der tale om et omfattende militært bidrag (Beslutningsforslag B37 af 13. december 2001).

Folketingsdebatten den 13. december 2001 åbenbarede en skillelinje mellem oppositionens ønske om at fastholde et traditionelt multilateralt udgangspunkt for den danske reaktion og den nye regerings ønske om en mere amerikansk orienteret linje i udenrigspolitikken. Regeringens beslutningsforslag udtrykte ønske om at bidrage *direkte* i en amerikansk ledet koalition. Dette stod over for et socialdemokratisk og radikalt ønske om at fastholde et mere traditionelt multilateralt udgangspunkt for den danske indsats. Mogens Lykketoft erklærede, at man "ikke ville modsætte sig" vedtagelsen af beslutningsforslaget om den danske deltagelse, da man følte sig forpligtet af de tidligere meldinger. Partiet udtrykte dog stærke reservationer over for det fremsatte beslutningsforslag, hvor man var modstander af et militært engagement under amerikansk lederskab. Partiet ville have foretrukket deltagelse i en (efterfølgende) fredsbevarende FN-operation. Debatten er interessant ved, at den åbenbarede en splitelse mellem den traditionelle danske praksis med at lade sig aktivere gennem sine alliancemedlemskaber og den nye regerings udenrigspolitiske ambitioner, som gik i mere proamerikansk retning og samtidig udtrykte et ønske om aktivt

at tilslutte sig den amerikanske krigsførelse uden for de traditionelle multilaterale fora.

Spændingen imellem fastholdelsen af en mere "traditionel" engageret internationalisme og en mere "offensiv" international aktivisme manifesterede sig gennem 2002, da det blev klart, at USA planlagde en invasion af Irak i løbet af 2003. Fra efteråret 2002 var det klart, at den danske regering var motiveret til at støtte amerikanerne i deres bestræbelser. Mens der i forbindelse med invasionen af Afghanistan kunne mønstres et tøvende bredt flertal for et dansk engagement, sagde oppositionen dog fra i denne forbindelse. Argumentet var primært bundet op på fraværet af et klart foreliggende FN-mandat samt den tilknytning og delvise tilpasning til USA, som oppositionen så aktionen som et udtryk for. Den danske deltagelse i krigen imod Irak blev ud over regeringspartiernes stemmer kun vedtaget med opbakning fra Dansk Folkeparti.

Det politiske brud var begrundet i modstand mod det manglende FN-mandat og den generelle holdbarhed af en amerikansk alliancestrategi, men havde bund i et mere grundlæggende spørgsmål om ambitionerne og rækkevidden for den danske udenrigspolitik. Dvs. spørgsmålet om at bevæge aktivismen ind i en mere selvstændig bane, hvor dansk støtte til den amerikansk ledede koalition blev set som en forudsætning for øgede internationale gevinster og for at øge det internationale handlerum.

De strategiske overvejelser afspejlede en række principielle spørgsmål om de mere overordnede målsætninger og ambitioner for den danske udenrigspolitik, som var blevet intensiveret med udarbejdelsen af et nyt program for den danske udenrigspolitik hen over 2003 (Udenrigsministeriet, 2003a). Regeringens beslutning om at bakke op om den amerikanske linje synes at markere en ny type udenrigspolitisk aktivisme, hvor man var villig til at søge samarbejde i – og støtte etableringen af – fleksible (amerikansk ledede) koalitioner uden om de multilaterale arenaer i bestræbelserne på at forfølge selvstændige ambitioner og interesser. Samtidig vidnede argumentationen om, at man søgte en særlig værdipolitisk legitimering for den danske udenrigspolitik.

Begrundelsen for den danske deltagelse fik, ud over Fogh Rasmussen-regeringernes betoning af det sikkerhedspolitiske interessefællesskab, således en politisk-ideologisk fundering, som flere har peget på var en reel nyorientering i dansk udenrigspolitik (Holm, 2002; Rasmussen, 2005). Regeringen søgte fra omkring juni 2003 at sætte den udenrigspolitiske aktivisme og deltagelse i den amerikansk ledede invasion af Irak og Afghanistan ind i en bredere international og værdikampmæssig kontekst. Denne synes at være defineret ved en universel stillingtagen til kampen mellem diktaturer og demokratier. "Den internationale aktivisme" adskiller sig fra den tidligere aktivistiske tradition ved



at være funderet i en række offensive liberale og nykonservative idéer, der bunder i forestillingen om, at demokratiske stater ikke alene har ret, men også pligt til at gøre en forskel i international politik og udbrede liberale værdier, hvilket var med til at retfærdiggøre formuleringen af en række nye danske ambitioner om at løfte sin status fra småstat til mellemstat. Det var magtpålggende for regeringen at understrege, at alliancen med USA ikke blot var et udtryk for en ny tilpasning (Fogh Rasmussen, 2003a, 2003b). Tolkningen her er altså, at den atlantiske strategi nok blev begrundet ideologisk, men at den baserede sig på et klart sikkerhedspolitisk ræsonnement om at bruge den amerikanske alliance til at øge sit internationale handlerum. Sidstnævnte ambition betegner en reel nyskabelse for den danske udenrigspolitik.

Netop det forhold, at USA kunne garantere Danmark sikkerhed, betød, at det fortsat var centralt at sikre det amerikanske engagement i Danmarks nærområde. Det hed i regeringsredegørelsen fra juli 2003, at "... USA's engagement i Danmarks nærområde er vigtigt for sikkerhed og stabilitet..." (Udenrigsministeriet, 2003a: 15). Det betød, at det amerikanske engagement i Østersøområdet, og ikke mindst i de baltiske lande, skulle fastholdes. Prisen herfor var, at man måtte være imødekommende over for amerikanske ønsker og krav på det sikkerhedspolitiske område. Spørgsmålet om Grønland var her centralt, hvilket synes at afspejle sig i den relativt imødekommende reaktion, den amerikanske anmodning om en udbygning af Thule-radaren fik som et led i det planlagte amerikanske missilforsvar (Udenrigsministeriet, 2003b; Petersen, 2009b).

Den egentlige nyskabelse i aktivismens 3. fase lå således i dens sikkerhedspolitiske kerne. Det primære argument lød, at Danmark måtte lægge småstatskomplekserne bag sig og i stedet for at vælge isolation og neutralitet nu skulle opfatte sig som en del af en større global helhed, hvilket gav nye og større muligheder for at udøve dansk indflydelse internationalt, da det danske handlerum var blevet forøget (Udenrigsministeriet, 2003a). Specifikt skulle dette foregå gennem en aktiv deltagelse i fleksible koalitioner af villige stater, som delte fælles interesser og værdier. Dvs. støtte til en mere fleksibel international orden, der muliggjorde et bredere dansk handlerum for den danske udenrigspolitik. Budskabet syntes nu at være, at den aktive deltagelse, ud over at kunne tjene et værdipolitisk element og medvirke til at sikre den internationale orden, kunne have en værdi i sig selv. Fogh Rasmussen-regeringerne synes at have formuleret en egentlig ekspansiv dagsorden for udenrigspolitikken, som længe har været fraværende i den danske udenrigspolitiske tradition både i dens neutralistiske og i den aktiverede version af aktivismen. Dette skifte har medført

en opprioritering af de strategiske danske relationer til USA samt en styret militaristisk tilgang til sikkerhedspolitikken.

## Indenrigspolitiske dynamikker bag dansk udenrigspolitisk aktivisme

Værdibaseret udenrigspolitik fremstår med rette som en central pointe i den aktivistiske udenrigspolitik, hvilket er blevet mere udtalt efter regeringsskiftet i 2001. Pointen er, at denne værdipolitiske forankring af udenrigspolitikken lå længere tilbage, da liberale værdier og principper længe har været indlejret som en integreret komponent i dansk aktivisme og i en række tilfælde har været anvendt til at begrunde og legitimere det danske internationale engagement gennem 1990'erne. Fogh Rasmussen-regeringerne har indlejret denne værdi-forankring som en samlende ramme for dansk udenrigspolitisk strategi. Dette har været gjort i et forsøg på at retfærdiggøre regeringens ekspansive udenrigspolitiske dagsorden om at løfte den danske status fra småstat til mellemstat gennem en mere aktiv alliance med USA og derved en mere offensiv dansk udenrigspolitik. Impulserne til denne seneste transformation af grundprincipperne for den danske udenrigspolitiske tradition kan findes i det hegemoniske værdikampspolitiske projekt, som regeringen, og særligt Venstre, har iværksat siden 1998.

Iværksættelsen af værdi- og kulturkamp kan i særlig grad forklares med partiet Venstres transformation fra 1998 og frem, hvor partiet søgte at etablere et borgerligt hegemoni i dansk politik, som hvilede på en kombination af en midterposition på den indenrigspolitiske fordelingspolitik og en mere konservativ position på værdipolitikken. Målet var at igangsætte og vinde en værdikamp, som skulle flytte borgerne og den førte politik i en mere borgerlig-liberal retning (Mortensen, 2008; Petersen, 2009a). Udenrigspolitikken har været inddraget som en særskilt komponent heri. Hovedmodstanderne i denne kamp var Socialdemokraterne og Det Radikale Venstre, som ellers traditionelt har været de centrale koalitions partnere i udenrigspolitikken.

Kernen – eller den idémæssige baggrund – for værdikampens udenrigspolitiske dimension synes at ligge i en nytolkning af opfattelsen af den udenrigspolitiske praksis siden 1864, dvs. det tidspunkt, hvor Danmark for alvor skiftede status i europæisk politik fra en lille mellemagt til en decideret småstat. Sigtet var at udskifte den radikale-socialdemokratiske historieforståelse og dominans i udenrigspolitikken, hvori småstatsidentitet og neutralitet spillede en central rolle (Fogh Rasmussen, 2006). Petersen (2009a) har i denne sammenhæng peget på, at målet med transformationen har været en ”udgrænsning af småstatsperioden i dansk udenrigspolitik” og fra et overordnet perspektiv

at relancere en række af elementerne i den nationalliberale udenrigspolitik fra 1860'erne. Den nye aktivistiske udenrigspolitik har en række ligheder med denne tradition, som også søgte at rodfæste en udenrigspolitisk aktivisme i et demokratisk værdifundament med udgangspunkt i national selvbestemmelse og måldefinition (Bjørn og Due-Nielsen, 2003; Petersen, 2009a). Både ambitionen og dagsordenen er ny og daterer sig ikke tilbage til 1990'erne, da dansk sikkerheds- og udenrigspolitik blev militariseret gennem konfliktløsnings engagementer i Bosnien og Kosovo (Heurlin, 1993; Jacobsen, 2000). Det var en nyskabelse, da der blev tilføjet såkaldte kapitel 7-engagementer til Danmarks diplomatiske engagementer gennem 1990'erne, men udviklingen siden 2001 er ny ved, at der ud over kapitel 7-opgaver er tilføjet nye ambitioner om deltagelse i egentlig krigsførelse (Rynning, 2003). Derved overgik udenrigspolitikken fra en målsætning om balancering og etablering af *status quo* til en egentlig forandringsorienteret udenrigspolitik og bliver derved aktiv snarere end en udenrigspolitik, der er gearet til reaktiv aktivering gennem sine multilaterale forpligtelser.

Af nærliggende grunde fik denne tilbageskuende orientering af udenrigspolitikken i første omgang karakter af et opgør med venstrefløjens politik under den kolde krig, hvor man distancerede sig fra den neutralistiske tradition og var ledsaget af en moralsk kritik af de personer, som stod som eksponenter for denne politik under den kolde krig, mest udtalt på den danske venstrefløj og hos Socialdemokratiet (Petersen, 2009a). Eftersom regeringen kædede det kultur- og værdipolitiske projekt sammen med oppositionens modstand på det udenrigspolitiske område, fik debatten et særligt værdipolitisk aspekt, hvor modstanden imod Irak-krigen blev kædet sammen med den neutralistiske udenrigspolitiske tradition, samarbejdspolitikken under besættelsen samt Socialdemokratiets og venstrefløjens handlinger under den kolde krig. Dette kulturpolitiske opgør kom til at tjene som et nutidigt disciplineringsinstrument; opgøret kom især til udtryk i forbindelse med regeringens legitimering af Irak-krigen i 2003 og præger fortsat debatten om den danske tilstedeværelse i Irak og om iværksættelsen af en *exit*-strategi for den danske deltagelse i Afghanistan.

Regeringens højrerrevisionistiske program for udenrigspolitikken er en central nyskabelse, da regeringen ændrede vilkårene for den udenrigspolitiske debat ved at inddrage udenrigspolitikken som et led i et hegemonisk kulturkampspolitisk projekt motiveret af indenrigspolitiske hensyn. Pointen er, at værdipolitikken i dette projekt nok tjener en ny og legitimerende funktion, men at grundessensen i det udenrigspolitiske projekt er af sikkerhedspolitisk karakter og rummer en ekspansiv udenrigspolitisk dagsorden, hvor sigtet lig-

ger i at transformere den danske udenrigspolitiske position ved at udvide det udenrigspolitiske handlerum. Aktivismen er imidlertid ikke Fogh Rasmussen-regeringernes opfindelse og har således ikke været en statisk udenrigspolitisk strategi. Aktivismen har gennem en række faser udviklet sig fra en aktivering af den danske udenrigspolitik, som blev initieret af daværende udenrigsminister Uffe Ellemann-Jensen, der sigtede på international balancering og mediering gennem multilaterale rammer, til en mere nationalliberal profil, som eksplicit har søgt at øge handlerummet for den danske udenrigspolitik gennem en stadig mere aktiv involvering i internationalt samarbejde og gennem en vægt på mere snævre og fleksible strategiske alliancepartnere.<sup>3</sup>

## Konklusion

Aktivismens indtog har været en overlevelsedygtig nyskabelse i dansk udenrigspolitik. Dette skyldes, at aktivismen har været en dynamisk og nyttig strategi for Danmark. Dels har aktivismen været et plausibelt svar på de internationale udfordringer og vist sig at være i stand til at tilpasse sig den internationale udvikling, dels har den passet ind i skiftende regeringers udenrigspolitiske ambitioner.

Argumentet er her, at nok var aktivismen en nyskabelse af den danske udenrigspolitiske strategi, men samtidig fastholdt den gennem det meste af 1990'erne en række af de overordnede principper for den traditionelle danske udenrigspolitik, nemlig "ikke stillingtagen" i internationale konflikter og ved at satse på krisehåndtering og fredsbevarelse gennem multilaterale platforme i et forsvar for den internationale orden. Et andet definerende træk var, at man søgte at fastholde en vis form for balancegang i internationale og regionale konflikter, selvom der også igennem 1990'erne forekom en vis bevægelse i disse principper. Aktivismen har fra slutningen af 1980'erne udviklet sig gennem en række faser, hvor den gradvist er blevet "modnet" og mere selvstændig i sin ambition. Fra at have været en strategi, der har sigtet på international mediering og balancering ved at placere Danmark i den europæiske og atlantiske mainstream, har aktivismen udviklet sig til formuleringen af og ønsket om en mere selvstændig udenrigspolitik, hvor Danmark selv kan og bør definere sine overordnede taktiske og strategiske målsætninger. Denne bevægelse er her beskrevet som en ændring fra en *aktiveret* aktivisme til en mere *aktiv* aktivisme.

Artiklen har argumenteret for, at strukturelle forklaringer nok definerer rammerne for den danske udenrigspolitik, men at denne rammeforklaring ikke forklarer den konkrete udformning og indhold af den danske aktivisme og de skift og ændringer, som denne har undergået siden 1989. Disse ændringer udgør således i artiklens optik nødvendige men ikke tilstrækkelige faktorer til

at forklare udformningen af dansk udenrigs- og sikkerhedspolitik, hvilket småstaternes forskelligartede reaktionsmønstre i perioden har illustreret. Indtoget af den aktivistiske tradition og den dynamiske udvikling, denne har haft, synes bedre forklaret med en række interne indenrigspolitiske forklaringer. Argumentet her har været, at den primære forklaring på aktivismens udvikling kan kædes sammen med partiet Venstres indenrigs- og udenrigspolitiske transformation. Dette har medført indtoget af et liberalt paradigme, der i stigende grad er kommet til at tjene som et styrende princip for den danske udenrigspolitik. Inddragelsen af udenrigspolitikken i den borgerlige regerings værdi- og kulturkamp, og dennes revisionistiske anvendelse af den udenrigspolitiske historie i indenrigspolitisk øjemed markerer i denne sammenhæng en delvis tilbagevendende til 1980'ernes strategiske anvendelse af det udenrigspolitiske område som et led i den parlamentariske kamp mellem regering og opposition. Funktionen af den revisionistiske værdikamp har været dobbeltsidet, da den ud over at tjene som et nutidigt disciplineringsinstrument over for oppositionen samtidig retorisk har været søgt anvendt til at motivere og legitimere den internationale aktivisme. På trods af den politiske splittelse under Fogh Rasmussen-regeringerne synes aktivismen at være på sikker parlamentarisk grund, da Socialdemokraterne og de radikale tilsyneladende har accepteret præmisserne for en aktiv udenrigspolitik. Senest har Socialdemokraterne ligefrem vedtaget en liberalt inspireret værdipolitisk doktrin som styrende for deres fremtidige udenrigspolitik. Derved synes skillelinjen mellem regering og opposition at ligge mellem en ekspansiv aktivistisk dagsorden og den socialdemokratisk ledede oppositions ønske om at fastholde principperne om en multilateral *status quo*-orienteret vision for dansk aktivisme.

## Noter

1. Hovedparten af den teoretiske litteratur har peget på, at udenrigspolitikken kan ses som en blanding af eksterne og interne determinanter. Eksterne determinanter antages at udgøre rammerne for staters udenrigspolitiske valg, men udformningen af de konkrete valg og strategier kan oftest henføres til interne forhold.
2. De socialdemokratiske ønsker om etableringen af atomvåbenfrie zoner i Norden kan i denne optik tolkes som et tilløb til aktivisme grundet formuleringen af en ny udenrigs- og sikkerhedspolitisk målsætning, som vægtede nedrustning og gik imod de danske allianceforpligtelser. Dybden af denne strategi og dens konkrete indhold er fortsat debatteret i litteraturen og særdeles kontroversiel politisk, hvilket reaktionerne på DIIS' ellers balancerede analyse fra 2005 vidnede om (DIIS, 2005).

3. Det ligger uden for artiklens rammer at vurdere, om det danske handlerum faktisk blev udvidet som følge af den aktivistiske strategi. For vurderinger heraf se Mouritzen (2006b) og Petersen (2006b; 2006c).

## Litteratur

- Bjørn, Claus og Carsten Due-Nielsen (2003). *Fra helstat til nationalstat. Dansk Udenrigspolitik's Historie 1814-1914*. København: Danmarks Nationalleksikon bd. 3.
- Branner, Hans (2000a). The Danish Foreign Policy Tradition and the European Context, pp. 185-220 i Hans Branner og Morten Kelstrup (red.), *Denmarks Policy towards Europe after 1945. History Theory and Options*. Odense: Odense Universitetsbibliotek.
- Branner, Hans (2000b). Traditioner og optioner i dansk udenrigspolitik, pp. 37-59 i Søren Dosenrode (red.), *Dansk udenrigspolitik. Rammer og udfordringer ved det 21. årh. begyndelse*. Aarhus: Systime.
- Branner, Hans (2006). Muhammed-krisen og den nye dobbelthed i dansk udenrigspolitik. *Den nye verden – Tidsskrift for internationale studier* 2: 61-73.
- Christmas-Møller, W. (1983). Krisen omkring Danmarks sikkerhedspolitik med særligt henblik på en bestemmelse af den borgerlige position, pp. 34-60 i Nikolaj Petersen og Christian Tune (red.), *Dansk Udenrigspolitisk Årbog 1983*. København: DUPI.
- DIIS (2005). *Danmark under Den Kolde Krig, Den sikkerhedspolitiske situation 1945-1990. 4. bind*. København: DIIS.
- Due-Nielsen, Carsten og Nikolaj Petersen (red.) (1995). *Adaptation & Activism: The Foreign Policy of Denmark 1967-1993*. København: DUPI/DJØF.
- Engstrøm, Ole (1982). *Aktiv udenrikespolitik En jämförelse mellan svensk och dansk parlamentarisk utenriksdebatt 1962-1978*. Studentlitteratur.
- Fogh Rasmussen, Anders (2003a). *60 året for 29. august 1943*. Tale afholdt på Holmen, 29. august.
- Fogh Rasmussen, Anders (2003b). *Visioner om Danmarks aktive Europapolitik*. Tale afholdt på Københavns Universitet, 23. september.
- Fogh Rasmussen, Anders (2006). Danmark må gøre op med småstatsmentaliteten. *Ugebrevet Mandag Morgen* 11. september.
- Folketingets forhandlinger*, diverse årgange.
- Haahr, Jens Henrik (1993). *Looking to Europe. The EC Politics of the British Labour Party and the Danish SDP*. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.
- Heurlin, Bertel (1993). Nye prioriteringer i dansk udenrigspolitik, pp. 30-50 i Nikolaj Petersen og Nikolaj Thune (red.), *Dansk Udenrigspolitisk Årbog 1993*. København: Dansk Institut for Internationale Studier.

- Holbraad, Carsten (1991). *Danish Neutrality. A Study in the Foreign Policy of a Small State*. Oxford: Clarendon Press.
- Holm, Hans-Henrik (1997). Denmark's Active Internationalism: Advocating International Norms with Domestic Constraints, pp. 52-80 i Bertel Heurlin og Hans Mouritzen (red.), *Danish Foreign Policy Yearbook 1997*. København: DUPI.
- Holm, Hans-Henrik (2002). Danish Foreign Policy Activism: The Rise and Decline, pp. 19-45 i Bertel Heurlin og Hans Mouritzen (red.), *Danish Foreign Policy Yearbook 2002*. København: DUPI.
- Jakobsen, Peter Viggo (2000). Denmark at War: Turning or Business as Usual?, pp. 61-85 i Bertel Heurlin og Hans Mouritzen (red.), *Danish Foreign Policy Yearbook 2000*. København: DUPI.
- Karup Pedersen, Ole (1970). *Udenrigsminister P. Munchs opfattelse af Danmarks stilling i international politik*. Københavns Universitets Institut for Samtidshistorie og Statskundskab skrifter 2. København: G.E.C. Gads Forlag.
- Knudsen, Tonny Brems (2004). Denmark and the War against Iraq: Losing Sight of Internationalism?, pp. 49-90 i *Danish Foreign Policy Yearbook 2004*. København: DIIS.
- Mariager, Rasmus (2005). Den brede enigheds ophør. Om baggrunden for det sikkerhedspolitiske opbrug i begyndelsen af 1980'erne – og noget om Socialdemokratiets exceptionisme i dansk samtidshistorie. *Historisk Tidsskrift* 105: 553-583.
- Mortensen, Hans (2008). *Tid til forvandling. Venstres vej til magten*. København: Gyldendal.
- Mouritzen, Hans (2006a). Choosing Sides in the European Iraq Conflict: A Test of New Geopolitic Theory. *European Security* 15 (2): 137-163.
- Mouritzen, Hans (2006b). A Hundred Years of Danish Action Space, pp. 114-151 i Per Carlsen og Hans Mouritzen (red.), *Danish Foreign Policy Yearbook 2003*. København: DIIS.
- Olesen, Thorsten Borring og Poul Villaume (2006). *I blokopdelings tegns, Dansk Udenrigspolitisk Historie bind 5*. København: Gyldendal.
- Pedersen, Rasmus Brun (2009). *Danmark under traktaterne. Et casestudium af den danske deltagelse i forhandlingerne om Fælles Akten og Maastricht-traktaten*. Aarhus: Politica.
- Petersen, Nikolaj (2006a). *Europæisk og globalt engagement 1973-2006, Dansk Udenrigspolitik Historie, bind 6*. København: Gyldendal.
- Petersen, Nikolaj (2006b). Handlerummet for dansk udenrigspolitik efter Muhammed-krisen. *Den nye verden – Tidsskrift for internationale studier* 2: 31-60.
- Petersen, Nikolaj (2006c). Efter Muhammed: Handlerummet for den borgerlige udenrigspolitik. *Militært tidsskrift* 2: 149-185.

- Petersen, Nikolaj (2009a). Kampen om Den Kolde Krig i dansk politik og forskning. *Historisk Tidsskrift* 109 (1) (154): 154-204.
- Petersen, Nikolaj (2009b). Arktis. Den nye dimension i dansk sikkerhedspolitik. *Tidsskrift for Søvesen* 5: 305-337.
- Rasmussen, Mikkel Vedby (2005). What's the Use of It? Danish Strategic Culture and the Utility of Armed Force. *Cooperation & Conflict* 40 (1): 67-89.
- Rynning, Steen (2003). Denmark as a Strategic Actor? Danish Security Policy after 11 September, pp. 23-46 i Per Carlsen og Hans Mouritzen (red.), *Danish Foreign Policy Yearbook 2003*. København: DIIS.
- Rynning, Steen (2006). Den ufuldendte strategiske aktør: Danmark og sikkerhedspolitikken siden 2001. *Militært Tidsskrift* 1: 186-196.
- Schweller, Randall L. (1994). Bandwagoning for Profit: Bringing the Revisionist State Back In. *International Security* 19 (1): 72-107.
- Statsministeriet (2001). *Hele Danmark går til valg*. Pressemeddelelse, København: Statsministeriet 31. oktober.
- Udenrigskommissionen (1990). *Udenrigstjenesten mod år 2000, Betænkning nr. 1209, Udenrigskommissionen af 1. April 1989*. København: Udenrigsministeriet.
- Udenrigsministeriet (1994). *Principper og perspektiver i dansk udenrigspolitik. Dansk udenrigspolitik på vej mod år 2000*. København: Udenrigsministeriet.
- Udenrigsministeriet (1996). *Strategier for en multilateral indsats*. København: Udenrigsministeriet/Danida.
- Udenrigsministeriet (2003a). *En verden i forandring. Regeringens bud på nye prioriteter i Danmarks Udenrigspolitik*. København: Regeringen.
- Udenrigsministeriet (2003b). *Missilforsvar og Thule-radaren*. Redegørelse fra Regeringen marts 2003. København: Regeringen.
- Villaume, Poul (1995). Allieret med Forbehold – Danmark, NATO og den kolde krig. *Vandkunsten – konflikt, politik & historie* 11/12: 84-101.
- Villaume, Poul (2008). Confronting the "Small State Syndrome": Danish Post-Cold War Foreign Policy and the Use of Cold War History, pp. 37-63 i Juhani Aunessuoma og Pauli Kettunen (red.), *The Cold War and the Politics of History*. Helsinki.